

Nyelvünk holnapja

Született 1927-ben Duna-harasztaban. Író, költő, műfordító. 1992–95-ig az Írószövetség elnöke.

Ez abszurd világ. Értelmezhetetlen és rendezhetetlen. De nemcsak statikus, dinamikus is. Az abszurditás néha nő, néha csökken. A múlt században (20.) többször is magasra csaptak a hullámok (I., II. világháború, hidegháború, kommunizmus, hitlerizmus). Némi-lykor minden értelmezhetőbbnek és rendezhetőbbnek látszik. Euroamerika most itt tart. A *teljes* európai egységet (a század végéig) talán meg lehet teremteni. Ez sokismeretlenes házasság lesz. Semmi nem marad úgy, ahogy a megkötése előtt volt. A spirituális erők gyöngülni fognak (már most is hanyatlanak). Európa ma inkább kulturális múzeum, mint eleven alkotóerejű szellemiség.

Mit várhat az amúgyis könnyen befogadó, bomlékony, a maga hagyományát meggondolatlanul ápoló Magyarország az új európai állapotoktól? Meddig állja az ostromot utolsó vartornyunk, a nyelv? Sokáig azt hittük, éppen a különlegessége, a kikalapált-sága miatt nem fenyegeti veszély. Hiszen annyira eltér az indoeurópai nyelvek családjaitól! Azok mind lekopott nyelvek. Egyik sem olyan konkrét, mint a magyar. Fogalmakban tisztábbak, gazdagabbak, de csak nagyon kevés kifejezésük őrzi már az eredeti érzéki tapasztalatot. A Bruder, a brother, a frére egyáltalán nem emlékeztet már arra az elemi kötésre, melyet a magyar testvér (test és vér!) érzékeltet. Egész sor ilyen szavunk, kifejezésünk van.

Néhány évvel ezelőtt Ulmban, az irodalmi est után azt kérdezték tőlem az ottani magyar közösség tagjai: el tudnám-e gondolni a magyar irodalmat német vagy angol nyelven, mondjuk, száz év után? Nem tudtam elgondolni. Ma ironikusabb vagyok. Talán melankolikussabb is.

Azóta nyelvünk (anyanyelvünk!) a zuhanásszerű romlás-bomlás jeleit mutatja. A kiejtésről is csak ezt mondhatom. Persze, nem akarok nyelvhelyességi órát tartani. Lehetetlen azonban, hogy az egyesülés föltételei között ne gondoljak az evolúcióra, a nyelvi darwinizmusra. A struggle for life, a surviving of the fittest elve nyilvánvalóan érvényesülni fog, főleg, ha nem kis, hanem nagy időtávlatokban számolunk.

S most, azt hiszem, erről van szó. A természetes szelekcióról, mégha ez a biológiai fogalom itt csak metafora lehet.

Erdemes itt idéznem Csányi Vilmos *Az emberi természet* (1999) című könyvéből: „Az evolúció általános elméletének lényege az, hogy minden olyan energiafelvételre képes dinamikus rendszer, legyen az reakcióképes vegyületek keveréke, már élőnek tekinthető sejtek vagy akár magasabbrendű organizmusok ökológiai rendszere, állatok rendszerré szerveződött csoportja, de akár tárgyak, eszmék valamiféle rendszere, amely képes ciklikus folyamatokban

másolás útján komponenseihez, akár csak kicsit is hasonló létezőket létrehozni, replikálni, alanya lesz egy evolúciós folyamatnak.”

Száz-kétszáz-háromszáz év alatt nemcsak a nyelvek, hanem az európai kultúrák, szokások, viselkedésmódok, hitek, eszmék és technikák között is kölcsönhatások indulnak meg. A népekre, főként a kisebbekre, komplex, változást okozó szellemi, civilizációs tényezők fejtenek ki nyomást. Verseny is lesz meg spontán alkalmazkodás is.

Csak egy nem — amit ma túl nagy hangon, túlságosan is árulkodó biztonsággal hirdetnek —, hogy minden ország, kultúra megőrzi nemzeti jegyeit. Vagyis azt a hagyományt, melyet az eddigi változások, átvételek halmoztak föl benne.

A nyelv még így is különleges helyzetben van, mégse választható le a kulturális környezet egészéről — teljesen. Nagy időkeletben új magyar nyelv jelenik meg, olyan, amelyet ma legföljebb laza vonalakban írhatunk le. Úgy képzelem el, hogy bizonyos elemei, tulajdonságai, mondhatnám, az eredendő *nyelvi ösztön* működőképesek maradnak, mások nem. Azt hiszem, ez eléggé hűvös, kiegyensúlyozott álláspont. Erre hajlok leginkább (Reményeimnek is ez a legkedvesebb!)

És ha szélsőséges hatások érvényesülnek? Ha a nyelv *ösztön* elhalványul, sőt eltűnik s vele együtt a nyelv is?

A nagyon közeli rokonnyelvek nagy valószínűséggel összeolvadnak, új nyelvvé alakulnak. Lehetséges egy új kontinens méretű nyelv is (egy átformált angol?): ezt mindenki beszéli s az anyanyelvek megtartják helyi elterjedésüket.

Ha a németek, svédek, dánok, norvégok éppúgy fogják beszélni az angolt, mint saját nyelvüket, hátha kialakulhat egy finnugor, egy magyar-finn-észti sziget is az Unióban? Ez nagy megerősítés volna számunkra! Ábránd? Képzeljük el, hogy ebben a három rokon országban fordítás nélkül olvassák egymás irodalmát.

Az irodalom sorsa.

A költészet további eltűnése.

Erről nem feledkezhetünk meg, ha a jelenleg már mozgó vonalakat meghosszabítjuk. Jean Baudrillard a *Towards the vanishing point of art* (A művészet eltűnési pontja felé) című esszéjében éppen a művészet eltűnését jelöli meg árulkodó, kikerülhetetlen folyamatként, egyszersmind a megmaradás lehetőségeként is: „A művészet eltűnésének utópiája maga is valósággá vált. Ami minket illet, a második nemzedék vagy a harmadik módozat szimulációja előtt állunk. Olyan perverz helyzetben vagyunk, amelyben nemcsak a művészet utópiája realizálódott, amikor (a szociális, a politikai és a szexuális utópiával együtt) átlépett a reálisba, hanem amelyben még az eltűnés utópiája is föloldódott, és a művészet számára semmi más nem maradt hátra, mint saját eltűnésének szimulálása, hiszen az már korábban megvalósult. Nap mint nap átéljük a művészet eltűnését formáinak megismétlésében —

hogy absztrakt módon vagy tárgyiasan, lényegtelen —, amiként naponta megélhetjük a politikai eltűnését formáinak mediális ismétlésében és a szexuális eltűnését formáinak pornografikus és reklámszerű visszaadásában.”

Annyit jelent ez, hogy művészet, irodalom, költészet van is, nincs is, mindenesetre banálissá válik. Teljesen elveszíti az autentikusságát. A költészet „bűne” ebben az állapotban, hogy autentikus, mikor csak a hamisnak, a banálisnak van hitele. Úgy nyomul előre, hódít meg s tart fortyogásban a diszkólíra százmilliókat, ahogy az igazi líra magányosok vagy miniközösségek műfaja, mentsvára lesz.

Ugyanez vonatkozik a politikára s ennek következtében a nyelvre is. Egyre banálisabb „igazságok” egyre banálisabb, hiteltelenebb nyelven hangzanak el rádióban televízióban, olvashatók újságokban, rossz könyvekben. Megjelenik a könyv, amely már nem könyv többé, csak könyvalakú tárgy.

Baudrillard azt állítja, ez másképp van Amerikában, én úgy látom, éppen hogy Amerika-hatásról van szó. A művészet, a politika, a nyelv banalitása onnan terjed ki Európára, s minél inkább unió leszünk, annál inkább minden nemzeti kultúrára is. Nyilvánosság előtt nem lehet se szólni, se írni hitelesen. Ez valóban a szellemi dolgok „eltűnése”. Információ van (ipari helyett információs társadalom!), de már semmilyen eseményről nem tudhatjuk, mi is történt benne valójában.

Talán attól függ nemzeti nyelvünk tovább élése, mennyire tud ellenállni a kulturális kiüresedésnek? Az ezután is erős absztrahálódásnak? A magyar nyelv absztrakciós foka sokkalta kisebb (Németh László), mint az indoeurópai nyelveké. Elvont dolgok, fogalmak alkalmazása, meghatározása tűz és víz ellentéte a magyarban. Talán ebbe kapaszkodhatunk? Vagy éppen ez: az érzéketességünk, a szinte „szalonképtelen” konkrétságunk (csak néhány példa: lepra = bélpoklosság, incenzus = vérfertőzés, blaszfémia = istenkáromlás, epilepszia = nyavalyatörés) kényszerít évtizedek után teljes behódolásra valamelyik világ-divatos nyelv előtt?

Alternatíva, melyre nem tudom a választ. Abban bízom: lesz küzdelem vagy legalábbis ellenkezés. Nem adjuk meg védekezés nélkül magunkat. Egész civilizációnk, kultúránk már úgyis csak hátráltató utóvédharcokat folytató háború. Semmi sem létezik önmaga ellentétpárja nélkül, mindennek Janus-arca van. Abszurd világ.

Nem vagyok se optimista, se pesszimista. Vagy: optimista is, pesszimista is vagyok. Hívó és hitetlen. Az érzelmeim? Ha ez még érdekkel valakit: legnagyobb testi-lelki-szellemi élményem a magyar szó, a magyar jelzőtartomány, a magyar mondattani és nyelvtani változatosság. Nem értem ennek a bozót-nak-tengernek a végére-partjára. Sokszor éreztem már úgy, hogy ott vagyok. De nem: csak kifáradtam. Egy idő után haladtam tovább.